

Данило Філоненко,
аспірант

УДК 007: 304: 070(477)

Науково-популярна періодика в Україні в умовах білінгвізму

Досліджується мова сучасної науково-популярної періодики в Україні. Визначається співвідношення українськомовних та російськомовних науково-популярних журналів.

Ключові слова: мова ЗМІ, науково-популярна періодика, типологізація ЗМІ, білінгвізм.

Актуальність дослідження зумовлена потребою висвітлення стану сучасних науково-популярних медіа в Україні з огляду на перспективу подальшого їх розвитку та вдосконалення. Певні історичні процеси в Україні сприяли процесу виникнення активної двомовності/багатомовності у державі. Тому вважаємо за необхідне простежити, наскільки збалансовано розвиваються медіа різними мовами в нашій державі. Дослідження проведене на матеріалі науково-популярних журналів – друкованих і онлайн-версій. Також проаналізовано розділи, присвячені розвитку науки і техніки, в суспільно-політичних часописах.

Науково-популярні періодичні журнали та їх електронні версії на ринку України – явище майже не досліджене і на сьогодні малорозвинене. Знайти в місцях розповсюдження преси науково-популярні видання складно. Інтернет-версії більшості з них оновлюються неперіодично, статті подаються в скороченому варіанті або публікуються лише анонси статей.

Основна мета науково-популярної періодики – інформування аудиторії про досягнення науки і техніки, а також медицини. «Науково-популярні видання – газети і журнали, схожі з науковими, але призначаються вони переважно для широкого кола читачів, які не є спеціалістами конкретної галузі знань, головною вимогою для їх створення є доступний, популярний стиль викладу» [1, с. 43]. Аудиторією науково-популярної періодики можуть бути всі зацікавлені в отриманні інформації про науку і техніку. Тому й мова цих періодичних видань має бути простою, доступною і зрозумілою широкому загалу.

Метою цього дослідження є аналіз впливу мовної ситуації в Україні на мову ЗМК на прикладі науково-популярних періодичних видань. Також маємо намір визначити співвідношення українськомовних видань до періодики, що виходить мовами національних меншин, і тим самим визначити доступність українськомовного періодичного видання для широкої аудиторії.

Сьогодні в Україні постає питання національної самоідентифікації та усвідомлення українців у світі. Одним із складників самоідентифікації кожної нації є її мова. Тільки ті народи, що за будь-яких обставин змогли зберегти свою рідну мову, стали незалежними та суверенними, як політично, так і ментально.

Науково-технічний прогрес значно вплинув на якість життя кожної людини і на суспільство загалом. Високі технології швидко впроваджуються у життя, визначають прискорення його темпів і рівень комфортності. Це досягається завдяки науковим відкриттям. Але наукові досягнення не лише опосередковано впливають на умови життя людей. Їх роль і місце мають висвітлюватись у мас-медіа. Між науковими центрами, інститутами, окремими вченими повинен бути зв'язок, який мусить забезпечити журналіст. У таких умовах науково-популярні газети, журнали, радіо- і телепрограми починають виконувати значно важливішу роль, ніж раніше.

Вважаємо за необхідне окреслити мету науково-популярних ЗМІ. Тож основною метою наукової комунікації є донесення інформації про здобутки науки і техніки, просвітництво широких мас, підвищення інтелектуального рівня суспільства, задоволення інформаційних потреб аудиторії та ін. Реалізація цієї мети залежить від багатьох чинників: змісту проблеми, наукової ідеї, доступності інформації, місця, часу видання, накладу журналу, мови, якості та стилю публікації.

Завдання цієї статті полягає у дослідженні мовних особливостей сучасної науково-популярної періодики, визначенні проблеми термінологічного бар'єра та його впливу на сприйняття медійного тексту.

Професор Я. Засурський здійснив типологію медіа, які є засобами здійснення наукової комунікації. Він виокремив наукові видання, науково-популярні, науково-виробничі, науково-пізнавальні, науково-теоретичні, науково-практичні, суспільно-наукові, науково-розважальні, а також науково-просвітницькі. Цю класифікацію вважаємо вичерпаною для періодики, але треба додати ще спеціалізовані розділи і рубрики, присвячені науці, у суспільно-масових виданнях.

Докладно проблеми наукової та науково-популярної комунікації розглядали Дж. Грегорі, С. Міллер з Нью-Йорка та Р. Холліман з Оксфорда. Ці науковці одними з перших глибоко вивчили та класифікували знання про наукову комунікацію в усіх її формах та видах. Проте в їх ґрунтовних працях не висвітлені досвід і специфіка розвитку означених медіа в Україні.

Вивченням наукової інформації в системі масової комунікації України займалися дослідники Н. Непийвода, Т. Бондаренко [2], особливостей науково-інформаційного дискурсу – С. Соловійов [3], О. Трищук [4,

с. 15]. Також над проблемою працювали російські вчені. Зокрема, ми зверталися до наукових праць О. Макарової та О. Колоєва. Дослідниця О. Макарова вивчала методи і типи популяризації науки в сучасних умовах на прикладі інтернет-ресурсів, класифікувала найпопулярніші з них та визначила основні причини їх успіху [5]. Науковець О. Колоєв досліджував науково-просвітницькі ЗМІ як типологічну нішу [6].

Докладно проблеми наукової та науково-популярної комунікації в ЗМК вивчали дослідники В. Різун, А. Бойко, О. Коновець, Н. Зелінська. Результатом їхніх досліджень стало видання «Наукова комунікація у мас-медіа. Практикум» [1, с. 18].

Ці самі дослідники виокремили поняття, що визначають природу зв'язків між наукою і засобами масової інформації

Існує три види наукової журналістики:

1. Спеціалізовані наукові видання, що видаються науковцями для науковців і призначені для вузькоспеціалізованого кола читачів. Вони мають стати предметом іншого розгляду.

2. Робота наукових журналістів і спеціальних кореспондентів, чії матеріали розміщуються на шпальтах видань, присвячених дослідженням, у спеціальних наукових програмах. Цій роботі зазвичай передують ретельне журналістське розслідування. Наукові журналісти, що працюють таким чином, дуже цінують свою репутацію та приділяють велику увагу надійності та точності поданої інформації, через що їхні дослідження нерідко супроводжуються різноманітними неприємностями.

3. Робота кореспондентів, що не спеціалізуються на науковій проблематиці. Ними можуть бути працівники відділу новин, політики або фахівці з охорони природи, які іноді висвітлюють наукову тематику. Таким чином, репортаж, написаний спеціальним науковим кореспондентом, може перетворитися на звичайне повідомлення у випуску новин, для якого характерні зовсім інші властивості та критерії. Так само повідомлення з випуску новин може бути представлене з наукової точки зору [1, с. 24]

Висвітлення наукової інформації необхідне, тому що вона сприяє розвитку науки, техніки й економіки в державі. У більшості економічно розвинутих країн Європи відбувається активна популяризація науки саме в мас-медіа. Автори вказаного практикуму аналізують процес взаємовідносин науковців і журналістів у деяких європейських країнах. Вони дійшли висновку, що у Німеччині, Великій Британії, Ірландії, Франції, Іспанії популяризація науки відбувається під патронатом урядів цих країн.

Варто зазначити, що кожний тип медіа характеризується певними лексико-стильовими ознаками й особливостями. Лексика і стиль цих

видань зумовлені аудиторними вимогами та інтересами. Тому й мовні характеристики дуже важливі для розуміння інформації.

Сьогодні в Україні науково-популярні журнали не користуються великим попитом в аудиторії. Висока наука, на відміну від псевдонаукових, сенсаційних матеріалів, не викликає інтересу в більшості читачів.

Уважаємо, що такий стан речей зумовлений певною неготовністю аудиторії сприймати об'єктивну, емпірично доведену інформацію. Зумовлено це не лише відсутністю матеріально-методологічної бази читачів, а й, частково, скептичним ставленням до української науки і науковців узагалі.

Зважаючи на дедалі більший вплив науково-технічного процесу на суспільство, науково-популярна періодика як просвітницький інструмент медіа стає вкрай важливим.

Для того, щоб краще зрозуміти мовну ситуацію на вітчизняному ринку науково-популярних медіа, вважаємо за потрібне розглянути найпопулярніші та найдоступні науково-популярні видання в Україні. Щодо сфери вивчення ЗМІ типологія розглядається як галузь теорії журналістики.

Для дослідження було обрано такі науково-популярні журнали: «Артклас», «В мире науки», «Вселенная, пространство, время», «Колосок», «Країна знань», «Наука и техника», «Світгляд». Ці видання представлені на звичайних пресових розкладках і є доступними для широкої аудиторії. Читачі завжди шукають інформацію, яка була б цікавою для них і відповідала певним параметрам, зокрема була зрозумілою, доступною за змістом, лексикою, подавалася мовою, звичною для спілкування. Таким чином, журналіст мусить формувати текст згідно з «образом» аудиторії, який він вимальовує для своїх публікацій. Одним із найголовніших чинників успішного контакту між журналістом і читачем є мовний.

Розглянемо згадані видання докладніше.

«Артклас»: журнал розрахований на школярів старших класів, популяризує поглиблення освітньо-мистецьких знань. Він містить рубрики з історії мистецтва, архітектури, практичні поради, тут публікуються твори читачів. Зважаючи на тематику журналу, спеціальна термінологія в ньому не використовується, все максимально чітко і зрозуміло. Власного сайту видання не має, в інтернеті представлені тільки окремі статті на спеціалізованих сайтах. Журнал виходить українською мовою.

«В мире науки»: аудиторія журналу – люди з вищою освітою, мета творців часопису полягає в прагненні тримати суспільство в курсі останніх досягнень світової наукової думки. Видання є прикладом класичного популярного журналу з різних галузей науки. У ньому

наявна складна термінологія. Хоча журнал працює з підготовленою аудиторією, деякі специфічні терміни пояснюються. Часопис має власний сайт, на якому можна знайти вичерпну інформацію про видання, а також анонс наступного випуску друкованої версії. Матеріали на сайті не представлені. Видання російськомовне.

«Вселенная, время, пространство»: журнал розрахований на аудиторію віком від 20 років. Висвітлює в доступній науково-популярній формі питання астрономії, космонавтики, археології, історії, розвитку життя на Землі. Мова журналу насичена фаховою термінологією. Видання має якісну електронну версію, на якій представлені PDF-варіанти статей та анонси наступних випусків. Видання російськомовне.

«Колосок»: журнал для дитячої аудиторії до старшої школи, популяризує природничі знання, залучаючи дітей до регулярного читання. Матеріали часопису присвячені явищам живої природи, новим відкриттям у науці та сучасним дослідженням. Професійна термінологія відсутня, багато пояснень та зносок. Журнал має власну інтернет-версію. На сайті видання можна знайти PDF-версії архівних випусків та анонси акцій, що їх проводить журнал. Видання українськомовне.

«Країна знань»: журнал, розрахований на молодь. Видання сприяє поглибленому вивченню шкільних дисциплін та розумінню місця науки в сучасному світі. Має понад 25 рубрик, над якими працюють провідні науковці України. Уся складна термінологія роз'яснюється. Власного сайту видання не має, але з архівними випусками можна ознайомитися на сайті «Союзу обдарованої молоді», за підтримки якого виходить журнал. Видання українськомовне.

«Наука и техника»: видання, розраховане на молодь, зокрема студентів технічних вишів, український науково-популярний журнал. Більшість матеріалів присвячені історії винаходів і розвитку різних технічних засобів. Видання насичене фаховою термінологією, яка роз'яснюється мінімально. Наявна електронна версія, де в ознайомчому форматі можна знайти матеріали з друкованої версії. Журнал російськомовний.

«Світогляд»: журнал висвітлює актуальні питання природничих і суспільних наук, його аудиторія – переважно люди з вищою освітою. Особлива увага приділяється проблемам фізики, хімії, біології і математики. Журнал є вісником Національної академії наук України. Зважаючи на аудиторію та специфіку видання, терміни не тлумачаться. Власного сайту не має, архівні номери в PDF-форматі можна знайти на сайті НАН України. Видання українськомовне.

Згідно з каталогом передплати періодики на 2013 р., найпопулярніші в Україні науково-популярні журнали виходять українською

мовою. Тож, на перший погляд здається, що частка українськомовних видань серед іншомовної періодики значно більша. Але при більш детальному розгляді виявляється, що знайти українськомовні видання широкій аудиторії доволі складно через нерозвиненість торговельної, логістичної мереж. Крім того, саме українською мовою періодичні видання мають невеликі накладі. Вважаємо, що це зумовлено як мовною ситуацією в державі, так і незадовільним фінансовим становищем українськомовних видань в Україні загалом.

Із розглянутих нами журналів, представлених на українському медіаринку, українською мовою виходять лише чотири.

Приблизно така картина спостерігається й серед суспільно-політичних журналів і газет. На шпальтах українськомовних тижневиків «Країна», «Фокус», «Український тиждень» переважно публікується гуманітарна інформація – висвітлюються проблеми історії, мови, освіти, етико-філософські питання, іноді питання медицини та географії (переважно в рекламно-розважальних статтях, які можна також класифікувати як туристичні). Також публікуються наукові матеріали сенсаційного характеру. У російськомовних тижневиках «Кореспондент», «Главред» та ін. подаються статті, в яких висвітлюються новинки науки і техніки, публікуються інтерв'ю з видатними вченими, лікарями-новаторами та ін.

Винятком може бути лише «Дзеркало тижня». Газета має друкований і онлайн-варіанти, виходить українською і російською мовами. У цьому виданні подаються науково-технічна і науково-просвітницька інформація, інтерв'ю з вченими, матеріали прес-конференцій і наукових конференцій. Також висвітлюються досягнення світової науки і техніки. Це єдиний тижневик, в якому наукова інформація подається на високому рівні. Але аудиторією «Дзеркала тижня» є люди середнього і старшого віку, переважно з вищою освітою і науковими ступенями. Тому й мова насичена термінологією, специфічною науковою лексикою, яка іноді незрозуміла непідготовленій аудиторії.

Таким чином, технічно орієнтована аудиторія призвичаюється до думки, що українською мовою може публікуватися гуманітарна інформація, а та, що сприяє розвитку технічного прогресу, подається лише російською мовою. У цих виданнях формується певний російськомовний «науковий сленг», який легко розуміє цільова аудиторія.

Така мовна картина науково-популярних медіа була сформована ще за радянської влади і мала суто ідеологічне підґрунтя. Комуністичні ідеологи вважали за потрібне розвивати науку, але винятково російською мовою. Мови інших країн, які змушені були входити до

Радянського Союзу, майже не розвивались. Таким чином, національна технічна інтелігенція мусила вивчати російську мову і розвивати науку мовою «міжнародного спілкування». Очевидно, стереотипи, закладені в минулі роки, впливають на характер поширення наукової інформації сьогодні.

Розглянемо ситуацію з науково-популярними медіа в Україні за допомогою відомої формули Ласвелла: «Хто говорить?» (науковець і журналіст) – «Що говориться? (контент) – «Кому?» (аудиторія) – «Яким засобом?» (медіа) – «З яким ефектом?»

Ефект, який є кінцевою метою комунікації, в цьому випадку не відповідає цілям і завданням наукових та науково-популярних медіа. Вони лише частково виконують просвітницькі, освітні, інформативні та інші функції. На нашу думку, найголовніша їхня функція – ідеологічна – подавати наукові знання недержавною мовою. Можемо констатувати, що російськомовні медіа в Україні створюють мовний бар'єр для розуміння інформації.

Висновки. Великий масив російськомовної інформації в українському медійному просторі призводить до певного спотворення відносин «медіа – аудиторія». У суспільстві формується думка про те, що інформацію про інтелектуальні надбання, науку, техніку, досягнення медицини можна подавати лише мовою іншої держави. Таким чином, наукова і науково-популярна періодика не українською мовою є одним із засобів маніпулювання масовою аудиторією.

Українське суспільство потребує якісного українськомовного науково-популярного контенту. Наразі важливо вивчити потреби аудиторії та здійснити значні зміни в поданні науково-популярної інформації саме українською мовою.

Види наукової інформації, специфіка її поширення і розповсюдження у мас-медіа, а також – головне – мова, якою висвітлюється наукова проблематика, є однією із складників іміджу держави.

Науково-популярні медіа покликані підвищувати інтелектуальний рівень населення, а отже, і рівень мовної культури. Тому вважаємо, що для таких ЗМІ необхідна державна підтримка, і найбільше в тих областях України, де століттями вкорінювалася російська мова.

1. *Наукова комунікація у мас-медіа : практикум / уклад.: А. А. Бойко, Н. В. Зелінська, О. Ф. Коновець.* – Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. – 124 с.

2. *Бондаренко Т. О.* Популяризація науки у вітчизняному медіа-просторі // Держава та регіони. Сер.: Соціальні комунікації [Електронний ресурс]. – 2012 р. – № 1. – URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2012_1/files/SC112_06.pdf.

3. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації : підручник / В. В. Різун. – К. : ВЦ «Просвіта», 2008. – 260 с.

4. *Трищук О. В.* Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : [монографія] / О. В. Трищук. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 392 с.

5. *Макарова Е. Е.* Научно-популярные сайты в системе СМИ: типологические и профильные особенности [Електронний ресурс] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Макарова Елена Евгеньевна. – URL: <http://mediascope.ru/taxonomy/term/396>.

6. *Колоев А. С.* Научно-просветительские издания как типологическая ниша [Електронний ресурс] / Колоев Александр Сергеевич. – URL: <http://mediascope.ru/node/1089>.

Подано до редакції 25. 10. 2013 р.

Filonenko Danylo.

Scientific and popular periodicals in Ukraine in terms of bilingualism.

It is studied the language of contemporary popular science periodicals in Ukraine. It is defined the proportion of the Ukrainian and Russian scientific and popular periodicals.

Keywords: language of mass media, scientific and popular periodicals, typology of media, bilingualism.

Филоненко Даниил.

Научно-популярная периодика в Украине в условиях билингвизма.

Исследуется язык современной научно-популярной периодики в Украине. Определяется соотношение украиноязычных и русскоязычных научно-популярных журналов.

Ключевые слова: язык СМИ, научно-популярная периодика, типологизация СМИ, билингвизм.

